

Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding
Wageningen

ONDERZOEK VOORBEREIDING LANDINRICHTINGSPROJECTEN
WERKWIJZE DEELADVIEZEN-SCHETSONTWERP

Deelnota 6

Alternatieven in de voorbereiding:
betekenis, toetsingscriteria, aard en abstractieniveau

N. Dessing
J. van Rheenen

15N 198 814 - 01

21 SEP 1984

Nota's van het Instituut zijn in principe interne communicatiemiddelen, dus geen officiële publikaties.

Hun inhoud varieert sterk en kan zowel betrekking hebben op een eenvoudige weergave van cijferreeksen, als op een concluderende discussie van onderzoeksresultaten. In de meeste gevallen zullen de conclusies echter van voorlopige aard zijn omdat het onderzoek nog niet is afgesloten.

Bepaalde nota's komen niet voor verspreiding buiten het Instituut in aanmerking.

I N H O U D

SAMENVATTING	Blz.
1. INLEIDING	1
1.1. Algemeen	1
1.2. Omschrijving probleemveld	2
1.3. Werkwijze	2
2. BETEKENIS VAN ALTERNATIEVEN IN DE LOOP VAN DE VOORBEREIDING	3
2.1. Inleiding	3
2.2. Betekenis van integrale alternatieven in het voorbereidingsproces	4
2.3. Houding van de direct betrokkenen ten aanzien van alternatieven	5
3. TOETSINGSCRITEERIA VOOR VARIANTEN EN ALTERNATIEVEN	6
3.1. Inleiding	6
3.2. Criteria	7
3.2.1. Realiteitscriterium	7
3.2.2. Doelrealisatiecriterium	7
3.2.3. Differentiatiecriterium	7
3.2.4. Bandbreedtecriterium	7
3.2.5. Structuurcriterium	7
3.2.6. Consequentiecriterium	8
3.2.7. Deelgebieden criterium	8
4. AARD VAN HET LANDINRICHTINGSPLAN	9
5. ABSTRACTIENIVEAU VAN VARIANTEN EN ALTERNATIEVEN	9
5.1. Het theoretisch abstractieniveau, conform de richtlijnen	9
5.2. Vergelijking met de praktijk	13
6. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	15
BRONNEN	
Bijlage 1	Transformatie van de indicatoren voor het abstractieniveau volgens de enquête naar de aanduiding van het abstractieniveau zoals behandeld in deze nota
Bijlage 2	Lijst van gebruikte notities

SAMENVATTING

Deze nota behandelt de alternatieven in de loop van de voorbereiding, hun betekenis, de toetsingscriteria en aard en abstractieniveau van de alternatieven. De nota is de zesde uit een reeks van 12 deelnota's. De eerste elf behandelen elk één van de elf probleemvelden, die in het kader van het onderzoek betreffende de voorbereiding van landinrichtingsprojecten zijn onderscheiden. Nota 12 geeft een evaluatie van onderzoeksopzet en onderzoeksresultaten.

De betekenis van alternatieven in de loop van de voorbereiding is, dat zij de mogelijkheid bieden een zo volledig mogelijk beeld van reële en zinvolle keuzemogelijkheden te krijgen.

Kosten en gevolgen van het accentueren van bepaalde doelstellingen van het project kunnen middels de alternatieven worden vastgesteld en de uitvoerbaarheid ervan getoetst.

De alternatieven in het schetsontwerpstadium en het voorontwerpstadium hebben betrekking op a l l e deelbelangen. De bij het opstellen van de alternatieven soms onderscheiden varianten betreffen steeds één deelbelang.

Vanuit de vele mogelijkheden door de reeks alternatieven geboden, wordt naar één plan toegewerkt, het stemmingsplan. Dit proces, waarin het aantal schetsontwerpalternatieven via toetsing op aanvaardbaarheid en haalbaarheid wordt teruggebracht tot een geringer aantal voorontwerpalternatieven en tenslotte, via inspraak en herhaalde toetsing in ambtelijk en bestuurlijk overleg tot het uiteindelijk stemmingsplan is een voorbeeld van het evaluerend ontwerpen (zie fig. 1).

Door de betekenis van deze werkwijze duidelijk te maken, vooral aan de Voorbereidingscommissies (en het geven van handreikingen ten aanzien van aard en opbouw van de alternatieven) kan men de betekenis van de deelbelangen in de voorbereiding verder verduidelijken.

Aan de alternatieven en varianten zijn eisen te stellen overeenkomstig hun betekenis in het voorbereidingsproces. In dit verband is een zevental toetsingscriteria geformuleerd, waarvan de eerste vijf als dwingend voor te schrijven moeten worden beschouwd voor zowel varianten als alternatieven, terwijl de laatste twee zijn op te vatten als aanbevelenswaardig uitsluitend met betrekking tot de varianten. Kort samengevat gaat het om de volgende eisen: (1) Varianten en alternatieven dienen reëel te zijn (realiteitscriterium); (2) varianten en alternatieven moeten gericht zijn op de doelstellingen van deelbelangen, respectievelijk het integrale landinrichtingsproject (doelrealisatiecriterium); (3) varianten en alternatieven

dienen voldoende onderscheidend te zijn (differentiatie criterium); (4) varianten en alternatieven moeten de gehele breedte van denkbare inrichtingsmogelijkheden bestrijken (bandbreedte criterium); (5) varianten en alternatieven dienen op de totale gebiedsstructuur in te spelen (structuur criterium); varianten dienen onderling te verschillen in hun consequenties voor de diverse deelbelangen (consequentie criterium); varianten moeten gericht zijn op afzonderlijk beheersbare deelgebieden (deelgebieden criterium). In tabel 1 zijn de toetsingscriteria samengevat.

Ten aanzien van de aard van het inrichtingsplan geldt, dat in de beschrijving in ieder geval inrichtingsfactoren en maatregelen aan de orde moeten komen. Maatregelen hebben ten doel de inrichtingssituatie te bereiken, zoals die door middel van de inrichtingsfactoren kan worden aangeduid. Maatregelen zijn onderscheiden in te treffen en te handhaven voorzieningen. In figuur 2 zijn de maatregelen verder onderverdeeld. In tabel 2 zijn veel voorkomende inrichtingsfactoren en maatregelen samengevat.

Het abstractieniveau van de maatregelen bepaalt het abstractieniveau van een landinrichtingsalternatief. Onderscheiden zijn de niveaus 'globaal', 'concreet' en 'exact'. In tabel 3 zijn deze nader omschreven.

Bij de toepassing van deze abstractieniveaus dient onderscheid te worden gemaakt in maatregelen waarvan de lokatie in het stemmingsplan wordt vastgesteld, en in maatregelen waarvan de lokatie in het plan van toedeling wordt vastgesteld, respectievelijk de kadermaatregelen en de toedelingsmaatregelen.

Op grond van de functies van de planstadia deeladviezen, schetsontwerp en voorontwerp kunnen de voor onderbouwing en presentatie gewenste abstractieniveaus van varianten en alternatieven worden vastgesteld. In tabel 4 vindt men daarvan een overzicht.

Vergelijking met de praktijk van landinrichtingsprojecten levert het beeld op, dat de abstractieniveaus zoals die ten behoeve van de onderbouwing en presentatie van de onderscheiden planstadia worden aanbevolen, in de praktijk niet consistent voorkomen. Tabel 5 geeft een overzicht van van het abstractieniveau van het schetsontwerp in de 26 projecten die bij de vergelijking met de praktijk betrokken waren.

1. INLEIDING

1.1. A l g e m e e n

De voorliggende nota vormt de zesde van een reeks deelnota's, die elk een specifiek onderdeel van het onderzoek naar de landinrichtingsvoorbereiding behandelen zoals dat door auteurs is verricht. Binnen dit onderzoek ligt het accent op de werkwijze met betrekking tot deeladviezen en schetsontwerp.

De probleemverkenning van het integrale voorbereidingsvraagstuk leidde tot het onderscheiden van een elftal probleemvelden aan elk waarvan een deelnota wordt gewijd. Een evaluatienota sluit de reeks van 12 af. Betreffende probleemvelden zijn:

1. Functies van de reeks van planstadia in de voorbereiding
2. Proceduretijden
3. Organisatorische aspecten
4. De relatie landinrichting-ruimtelijke ordening/Relatienota-beleid
5. Voorlichting en inspraak rond deeladviezen en schetsontwerp
6. Alternatieven in de loop van de voorbereiding: betekenis, toetsingscriteria, aard en abstractieniveau
7. Inpassing van het evaluerend ontwerpen
8. Gegevensverzameling tijdens de voorbereiding
9. Inhoud van de deeladviezen
10. Inhoud van het schetsontwerp
11. Werkwijze voor het ontwikkelen van alternatieven

De afsluitende evaluatienota gaat in op de praktijkgeoriënteerde wijze waarop het onderzoek is opgezet en uitgevoerd en een vervolg kan krijgen, zomede op de betekenis van de onderzoeksresultaten zowel voor de landinrichtingspraktijk als voor de planningstheorie. Tevens worden de planningstheoretische kenmerken van de landinrichtingsvoorbereiding beschreven, welke naar voren zijn gekomen bij de behandeling van genoemde probleemvelden.

Teneinde de toegankelijkheid en daarmee de bruikbaarheid van de omvangrijke rapportage te vergroten zijn naast de serie van 12 deelnota's nog twee samenvattingen gemaakt. De eerste heeft het karakter van een praktijkrapport gericht op de praktijk van de landinrichting en dus bestemd voor hen, die in hun werk betrokken zijn bij de voorbereiding van landinrichtingsprojecten. De tweede is te beschouwen als een op een breder publiek afgestemde publicatie.

1.2. O m s c h r i j v i n g p r o b l e e m v e l d

Niettegenstaande dat de richtlijnen voor het schetsontwerp inrichtingsalternatieven voorschrijven is/wordt in één van de vier schetsontwerpen naar één plan toegewerkt (zie enquête onder onderzoekingenieurs, deelnota 12). Toch zijn er zowel beleidmatige als planningstheoretische redenen om in de vele complexe situaties meerdere schetsontwerpalternatieven op te stellen. Deze redenen dienen nader te worden toegelicht. Daarbij dient de betekenis van schetsontwerpalternatieven in het gehele voorbereidingsproces in beschouwing te worden genomen. Ook moet aandacht worden gegeven aan het onvoldoende onderscheidend zijn van alternatieven - onder andere in relatie tot het onderscheidend vermogen van de HELP.

Bij het opstellen van reële en onderling duidelijk verschillende alternatieven is het zaak zodanig te werk te gaan, dat alle keuzemogelijkheden daarbij worden betrokken.

De aard en het abstractieniveau van een landinrichtingsplan dienen duidelijk omschreven te worden. Immers, uitgaande van het type maatregelen en het abstractieniveau kan worden bepaald welke analyses nodig zijn voor een voldoende onderbouwing van alternatieven.

Het abstractieniveau van het schetsontwerp vertoont aanzienlijke verschillen, zowel per onderwerp binnen het schetsontwerp als tussen schetsontwerpen onderling. Ook tussen de provincies is te dien aanzien sprake van verschil (zie enquête onder onderzoekingenieurs, deelnota 12). Richtlijnen omtrent het abstractieniveau, al dan niet in samenhang met specifieke gebiedsproblematiek, zijn er nauwelijks. Het abstractieniveau van het schetsontwerp dient te worden gezien in samenhang met de abstractieniveaus van deeladviezen en voorontwerp en met dat van de HELP-evaluatie.

1.3. W e r k w i j z e

Begonnen wordt met een algemene beschouwing over de betekenis van alternatieven in het voorbereidingsproces. Het accent ligt daarbij op de integrale alternatieven. Vervolgens komt aan de orde de houding van direct bij de voorbereiding betrokkenen ten aanzien van deze alternatieven. (Hoofdstuk 2, par. 2.1., 2.2. en 2.3.)

In aansluiting op de betekenis van alternatieven worden de toetsingscriteria voor alternatieven en varianten behandeld. De laatste hebben betrekking op steeds één deelbelang in tegenstelling tot de alternatieven, die betrekking hebben op steeds alle deelbelangen. De varianten worden gebruikt bij de opbouw van alternatieven (Hoofdstuk 3).

Vervolgens komt de aard van het landinrichtingsplan aan de orde, zoals die blijkt uit inrichtingsfactoren en daarmee samenhangende maatregelen. Deze laatste zijn daarbij onderscheiden naar te handhaven, respectievelijk te treffen voorzieningen (Hoofdstuk 4).

Tenslotte wordt ingegaan op het abstractieniveau van de varianten en alternatieven in deeladviezen, schetsontwerp en voorontwerp. Onderscheid wordt gemaakt naar het abstractieniveau waarop de alternatieven dienen te worden opgebouwd en het soms meer globale abstractieniveau dat wordt gehanteerd voor de presentatie naar buiten (Hoofdstuk 5).

Afsluitend wordt voor de 26 projecten (zie enquête onder onderzoeksingenieurs, deelnota 12) aangegeven welke abstractieniveaus ten aanzien van een aantal inrichtingsfactoren in het schetsontwerp voorkomen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van vraag 8 van deze enquête.

2. BETEKENIS VAN ALTERNATIEVEN IN DE LOOP VAN DE VOORBEREIDING

2.1. I n l e i d i n g

De functie van alternatieven in het voorbereidingsproces is het verschaffen van inzicht in reële en zinvolle keuzemogelijkheden. Alternatieven bieden de mogelijkheid om de gevolgen aan te geven van het benadrukken van bepaalde doelstellingen van het project. Op deze wijze tast men de verschillende mogelijkheden tot realiseren van deze doelstellingen af. De keuzemogelijkheden en de voor- en nadelen ervan worden schriftelijk vastgelegd en staan ter discussie.

De a l t e r n a t i e v e n in het schetsontwerpstadium en het voorontwerpstadium hebben betrekking op a l l e deelbelangen. De bij het opstellen van de alternatieven soms onderscheiden v a r i a n t e n hebben steeds betrekking op slechts één deelbelang.

De CCC (1982) onderscheidt in een notitie over alternatieven in schetsontwerp en voorontwerp, naast de integrale alternatieven éénfactoralternatieven (bijlage 2, notitie nr. 42). Om de volgende redenen worden deze in dit verslag verder buiten beschouwing gelaten.

Eénfactoralternatieven verschillen van elkaar in slechts één inrichtingsfactor. Ze kunnen van betekenis zijn voor het ontwikkelen van integrale alternatieven omdat door middel van evaluatie van éénfactoralter-

natieven het effect van variaties in afzonderlijke inrichtingsmaatregelen kan worden achterhaald. Echter een probleem is, dat zuivere éénfactoralternatieven in de praktijk weinig voorkomen. Een verandering in één inrichtingsfactor in een plan leidt altijd tot aanpassingen in andere planonderdelen. Uit bovengenoemde notitie citeren wij: 'Wordt het polderpeil verlaagd, dan correspondeert daarmee meer drainage; worden meer boerderijen verplaatst, dan verandert de verkaveling; een uitgebreider inrichting bevordert modernisering en dus particuliere investeringen. Veranderingen in de landbouwkundige inrichting kunnen leiden tot veranderingen in het landchapsplan. Men zou kunnen stellen dat éénfactoralternatieven in het algemeen toch tenderen naar min of meer integrale alternatieven' (pag. 7). Auteurs onderschrijven deze kritiek, maar onderkennen niettemin de nuttige functie van de éénfactoralternatieven. Deze functie, te weten het verwerven van inzicht in de kosten en effecten van de verschillende inrichtingsmaatregelen, kan echter ook langs andere weg worden bereikt. Eenzelfde inzicht kan namelijk worden verkregen door voor verschillende maatregelen-sec (eventueel van verschillende intensiteit), een raming van kosten en effecten te maken. Hierbij kan de methode HELP worden gebruikt (zie ook deelnota 11, de toelichting op de maatregelenanalyses). De betekenis van éénfactoralternatieven is hiermee sterk gerelativeerd.

2.2. B e t e k e n i s v a n i n t e g r a l e a l t e r n a t i e v e n i n h e t v o o r b e r e i d i n g s p r o c e s

Zoals reeds opgemerkt komen alternatieven voor in de planstadia schetsontwerp en voorontwerp 1)

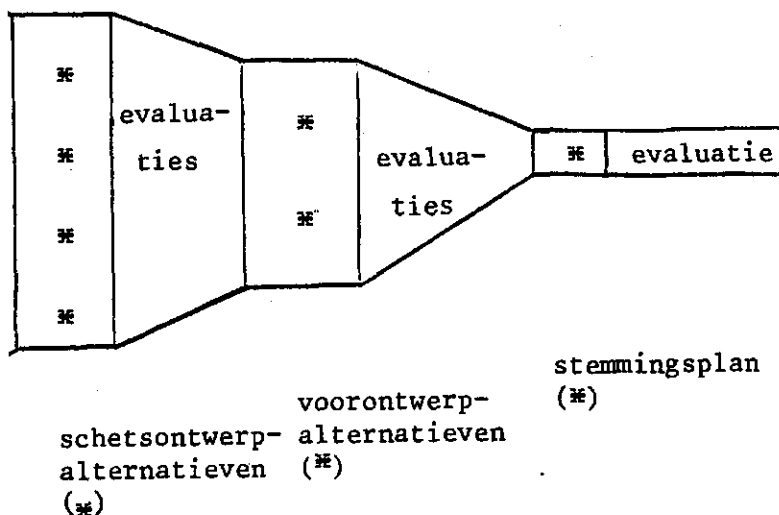
Met behulp van deze alternatieven wordt vanuit een groot aantal keuzemogelijkheden naar één uit te voeren plan toegewerkt, het stemmingsplan. Inzicht in de keuzemogelijkheden bij het schetsontwerp bepaalt mede de keuze van de in het voorontwerp uit te werken alternatieven waaruit het stemmingsplan resulteert. Daarom is het van belang, dat schetsontwerpalternatieven de aanwezige keuzemogelijkheden duidelijk aangeven. De voorontwerpalternatieven ontstaan door toetsing van de schetsontwerp-

1) Bij het in voorbereiding nemen is sprake van een keuzesituatie vooraf ten aanzien van het instrumentarium.

Het in voorbereiding nemen van een landinrichtingsproject, dat wil zeggen verbetering van de inrichting door middel van landinrichting, moet gemotiveerd worden. De ontwerp-Landinrichtingswet schrijft voor dat wordt aangegeven waarom het in voorbereiding nemen van een ruilverkaveling of herinrichting gewenst is.

alternatieven op aanvaardbaarheid en haalbaarheid in het ambtelijk en bestuurlijk overleg.

Dit proces, waarbij vanuit een aantal alternatieven naar één plan wordt toegewerkt, wordt 'evaluerend ontwerpen' genoemd. Figuur 1 geeft een beeld van dit proces.

Figuur 1. Evaluerend ontwerpen in het voorbereidingsproces

2.3. Houding van direct betrokkenen in het voorbereidingsproces

In de praktijk blijken voorbereidingscommissies in het algemeen nogal afwijzend tegenover het onderscheiden van alternatieven te staan. Men werkt liever direct naar één, landbouwkundig optimaal plan toe. Dit bewijst, dat men de betekenis van alternatieven in de voorbereiding van moderne landinrichtingsprojecten onderschat. Immers steeds meer niet-landbouwkundige belangen spelen daarin een rol. In een vroeg stadium van de voorbereiding kunnen alternatieven - vooral extreme - zeer positief werken. Als vertegenwoordigers van verschillende belangen al aan het begin van de voorbereiding de uiteenlopende inrichtingswensen kennen, vergroot dit de mogelijkheid om door middel van overleg, binnen de gestelde tijd, tot aanvaardbare oplossingen te komen. Voorwaarde daartoe is het creëren van begrip voor de legitimiteit van elkaars wensen. Enerzijds betreft dit erkenning door de landbouw van de betekenis van natuur en landschap, anderzijds acceptatie door natuurbeschermingsinstan-ties dat voor de landbouw goede ontwikkelingsmogelijkheden aanwezig moeten zijn. Een vroegtijdige herkenning van knelpunten voorkomt, dat men aan het eind van de voorbereiding nog voor problemen komt te staan waarvan

oplossing tot aanzienlijke vertraging kan leiden.

Resumerend kan worden gesteld, dat vroegtijdige onderkenning en aanpak van keuzemogelijkheden de kans op polarisatie verkleint omdat hierdoor het ontstaan van wederzijds begrip wordt bevorderd en vertraging aan het eind van de rit wordt voorkomen.

Het werken met alternatieven in de voorbereiding is betrekkelijk nieuw. Het oude systeem waarbij direct op één plan werd afgestevend kenmerkte zich door het via 'touwtrekken' bereiken van compromissen gaande het proces. Bij de planvorming via alternatieven is uiteraard nog steeds sprake van een compromis, maar dit is beter onderbouwd juist omdat men elkaars motieven beter inschat.

De omschakeling kost tijd. Dat dit proces op gang is gekomen mag blijken uit de veel gehoorde opmerking dat weliswaar de alternatieven als 'verplicht nummer' worden beschouwd, maar dat dit nummer zeker wat heeft opgeleverd.

De inhoud van hoofdstuk 2 samenvattend kan gesteld worden, dat de betekenis van alternatieven in de voorbereiding evident is: Het uiteindelijk uit te voeren plan dient tot stand te komen door een grondige verkenning van keuzemogelijkheden en in voortdurende wisselwerking tussen betrokkenen.

* Het werken met alternatieven dient daarom v e r d e r te worden bevorderd. Door de betekenis van deze werkwijze duidelijk te maken, vooral aan de voorbereidingscommissies, (en het geven van een handreiking ten aanzien van aard en opbouw van de alternatieven), kan men het belang van alternatieven in de voorbereiding verder vergroten.

3. TOETSINGSCRITERIA VOOR VARIANTEN EN ALTERNATIEVEN

3.1. I n l e i d i n g

Aan alternatieven en aan de bij de opbouw van alternatieven te gebruiken varianten (één deelbelang) kunnen, overeenkomstig hun betekenis in het voorbereidingsproces, bepaalde eisen worden gesteld in de vorm van toetsingscriteria. Deze criteria dienen een rol te spelen bij het genereren van varianten en alternatieven en bij het zoeken naar de beste keuzemogelijkheden (selecteren) indien het aantal varianten en alternatieven groot is.

Toepassing van de toetsingscriteria is per definitie arbitrair (wat A reëel acht is voor B volstrekt onhaalbaar). Bovendien bestaat een zekere samenhang tussen de criteria. Van betekenis is in ieder geval, dat bepaalde zaken erdoor in discussie komen.

3.2. C r i t e r i a

3.2.1. Realiteitscriterium

Varianten en alternatieven dienen reëel te zijn met betrekking tot vigerend beleid, subsidiemogelijkheden, investeringsbereidheid, planologische randvoorwaarden e.d.

Gaande het voorbereidingsproces neemt het inzicht in het realiteitsgehalte toe. Bij de integratie van de varianten in het schetsontwerpstadium bijvoorbeeld, ontstaat meer zicht op mogelijke tegenstellingen tussen planideeën.

3.2.2. Doelrealisatiecriterium

Varianten en alternatieven dienen zich te richten op de doelstellingen. Bij de varianten betreft het dan de doelstellingen van de onderhavige deelbelangen, bij de alternatieven de doelstellingen van het landinrichtingsproject als geheel.

3.2.3. Differentiatiecriterium

Varianten en alternatieven dienen onderling te verschillen in die zin, dat alleen keuzemogelijkheden worden gepresenteerd die voldoende onderscheidend zijn. Onder die voorwaarde zal het werken met alternatieven het inzicht kunnen vergroten.

3.2.4. Bandbreedtecriterium

Varianten en alternatieven dienen alle reële inrichtingsmogelijkheden van een gebied te omvatten, dus niet alleen de uiterste, maar ook de tussenliggende mogelijkheden. De bandbreedte waarbinnen deze mogelijkheden liggen, zal zich in de loop van de voorbereiding versmallen. Zo zal, ondermeer door het ambtelijk en bestuurlijk overleg over de schetsontwerpalternatieven en de daarin gekozen oplossingen, de bandbreedte van de voorontwerpalternatieven smaller zijn dan die in voorgaande planstadia.

3.2.5. Structuurcriterium

Varianten en alternatieven mogen de functionele gebiedsstructuren geen geweld aandoen. Enerzijds betekent dit een goede landbouwkundige inrichting van het gehele blok, ook met betrekking tot de infrastructuur, anderzijds realisatie of behoud van belangrijke landschappelijke en landschapsecologische structuren. Het zal duidelijk zijn dat het structuurcriterium vooral van belang is bij het oplossen van knelpunten. Daarbij dient steeds, ook als het om deelgebieden gaat, de structuur van het g e h e l e gebied in beschouwing te worden genomen.

Toetsingscriteria 1 t/m 5 gelden voor varianten en alternatieven. De volgende 2 criteria evenwel, gelden alleen voor de varianten. Zij dienen vooral ter vergroting van de keuzemogelijkheden. In tegenstelling tot de voorafgaande criteria zijn ze niet dwingend voorgeschreven.

3.2.6. Consequentie criterium

Varianten dienen zoveel mogelijk te verschillen in hun effect op andere deelbelangen. Omdat voor varianten tevens de criteria 1 t/m 5 gelden (realiteitscriterium, doelrealisatiecriterium enz.), geven varianten die bovendien aan het consequentiecriterium voldoen waarschijnlijk oplossingsmogelijkheden voor knelpunten.

3.2.7. Deelgebieden criterium

Varianten dienen zoveel mogelijk gericht te zijn op de mogelijkheid van afzonderlijk beheersbare deelgebieden door bijvoorbeeld uit te gaan van verschillende bemalingseenheden. Het voordeel hiervan is, dat verschillende varianten kunnen worden gecombineerd.

In tabel 1 zijn de onderscheiden toetsingscriteria nog eens samengevat.

Tabel 1. Toetsingscriteria voor varianten en alternatieven

Dwingend voorgeschreven, geldend voor varianten en alternatieven	1. Realiteitscriterium
	2. Doelrealisatiecriterium
	3. Differentiatiecriterium
	4. Bandbreedtecriterium
	5. Structuurcriterium

Aan te bevelen, alleen van toepassing op varianten	6. Consequentiecriterium
	7. Deelgebieden criterium

4. AARD VAN HET LANDINRICHTINGSPLAN

In de beschrijving van een landinrichtingsplan mogen in ieder geval de inrichtingsfactoren met behulp waarvan de gewenste inrichting van het landelijk gebied kan worden beschreven, en de maatregelen die nodig zijn om de gewenste inrichting te bereiken, niet ontbreken.

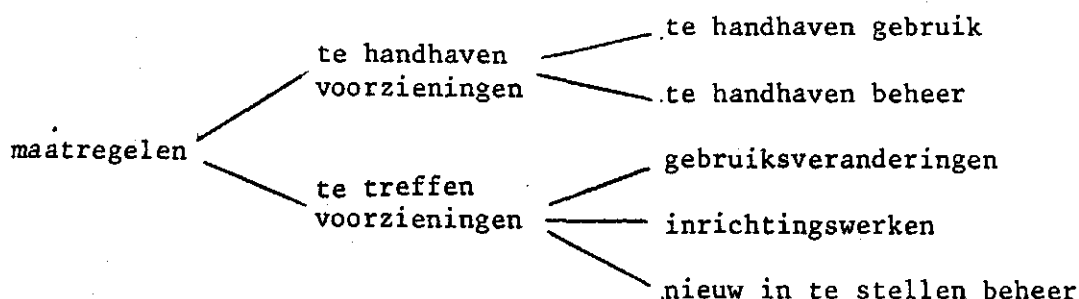
Deze maatregelen hebben respectievelijk betrekking op het handhaven en het treffen van voorzieningen.

Te treffen voorzieningen kunnen zijn gericht op:

- gebruiksveranderingen (voorbeeld: landbouwgrond wordt plattelandsweg)
- inrichtingswerken (voorbeeld: wegeaanleg)
- nieuw in te stellen beheer (voorbeeld: van wegen en waterlopen).

Te handhaven voorzieningen kunnen betrekking hebben op grondgebruik en beheer.

In figuur 2 zijn deze onderscheidingen schematisch weergegeven.

Figuur 2. Onderverdelingen van het begrip 'maatregelen'

De inrichtingsfactoren, en de daarmee samenhangende maatregelen, worden meestal ingedeeld in de volgende categorieën:

verkaveling, ontsluiting en waterbeheersing ten behoeve van de landbouw, natuur, landschapsbouw en overige (kleine kernen problematiek, nutsvoorzieningen, drinkwatervoorziening en dergelijke).

Hoewel inrichtingsfactoren en maatregelen meestal vanuit één deelbelang voortkomen, zullen ze in de regel van betekenis zijn voor meerdere deelbelangen. Herverkaveling bijvoorbeeld, dat in eerste instantie de landbouw dient, is toch ook landschappelijk van betekenis.

In tabel 2 is ter verduidelijking een opsomming gegeven van veel voorkomende inrichtingsfactoren en maatregelen. Daarbij is tevens aangegeven welke de meest betrokken deelbelangen zijn

5. ABSTRACTIENIVEAU VAN VARIANTEN EN ALTERNATIEVEN

5.1. Het theoretisch abstractieniveau, conform de richtlijnen

De beschouwing valt uiteen in beschrijving van de abstractieniveaus van deeladviezen, schetsontwerp en voorontwerp.

Tabel 2. Veel voorkomende inrichtingsfactoren en maatregelen

Categorieën	meest betrokken deelbelangen	Inrichtingsfactoren	Maatregelen
verkaveling ten behoeve van de landbouw	landbouw en landschap	<ul style="list-style-type: none"> - % oppervlakte huisbedrijfskavel - perceelsvorm en -grootte - kavelinrichting 	<ul style="list-style-type: none"> - herverkaveling - boerderijverplaatsing - kavelinrichtingswerken
ontsluiting ten behoeve van de landbouw	landbouw recreatie, natuur en landschap en het algemeen belang	<ul style="list-style-type: none"> - bereikbaarheid - constructie - verkeersveiligheid 	<ul style="list-style-type: none"> - handhaven, opruimen en aanleggen van wegen - verbeteren van wegen - instellen wegbeheer
waterbeheersing ten behoeve van de landbouw	landbouw, natuur en landschap	<ul style="list-style-type: none"> - afwatering (bemalings-eenheden/polderpeil) - wateraanvoer - ontwatering 	<ul style="list-style-type: none"> - handhaven, opruimen en aanleggen van waterlopen en kunstwerken - verbeteren van waterlopen en kunstwerken - instellen beheer - kavelinrichtingswerken
recreatie	recreatie	<ul style="list-style-type: none"> - wandel-, fiets-, ruiter-routes - recreatieve elementen 	<ul style="list-style-type: none"> - handhaven, opruimen en aanleggen van paden - verbeteren van paden - instellen beheer - aanleggen van picknickplaatsen, sportvisserijvoorzieningen e.d.
natuur	landbouw en natuur	<ul style="list-style-type: none"> - voorkomende flora en fauna in het gehele blok - natuurelementen 	<ul style="list-style-type: none"> - handhaven en instellen van natuurgebieden - handhaven en instellen van bufferzones - instellen van Relatienota-gebieden
landschap	landbouw, natuur, recreatie en landschap	<ul style="list-style-type: none"> - landschappelijke elementen - openheid - functionele structuur van het landschap - nederzettingenpatroon - aanwezigheid van beekdalen 	<ul style="list-style-type: none"> - handhaven en aanleggen van structuurbepalende landschappelijke elementen - handhaven van cultuurhistorische en geomorfologische elementen

Het abstractieniveau van een landinrichtingsalternatief wordt bepaald door de mate van abstractie waarmee de maatregelen worden aangeduid. Ondergrens is een niveau met tenminste een globale kostenindicatie van de te nemen maatregelen.

Er worden 3 abstractieniveaus onderscheiden: 'globaal', 'concreet' en 'exact'. Deze niveaus worden in tabel 3. nader omschreven.

Tabel 3. Omschrijving van de abstractieniveaus 'globaal', 'concreet' en 'exact'

Abstractie-niveau	Aanduiding	Mogelijkheden voor kostenraming en toepassing HELP
globaal	globaal de aard en mate van ingrijpen plaatsaanduiding naar deelgebied	globale kostenraming
concreet	aard en mate van ingrijpen, plaatsaanduidingen binnen deelgebieden (tracees, begrenzingen)	concrete kostenraming/ toepassing HELP met behulp van vuistregels
exact	aard en mate van ingrijpen, zo nauwkeurig mogelijke plaatsaanduidingen	exacte begroting toepassing HELP

Bij de toepassing van deze abstractieniveaus dient onderscheid te worden gemaakt in maatregelen, waarvan de lokatie in het stemmingsplan wordt vastgesteld (wegen, waterlopen, Relatienotagebieden, structuurbepalende landschapselementen en dergelijke) en in maatregelen waarvan de lokatie in het plan van toedeling wordt vastgesteld (boerderijverplaatsing, verdichtingswegen en -waterlopen en dergelijke), respectievelijk de kadermaatregelen en de toedelingsmaatregelen.

De gewenste abstractieniveaus van beide typen maatregelen in varianten en alternatieven in de verschillende planstadia van de voorbereiding kunnen nu worden vastgesteld aan de hand van de functies van deze planstadia.

D e e l a d v i e z e n : In het stadium van de deeladviezen is een globale kostenraming voldoende. Derhalve kan voor de varianten in de deeladviezen worden volstaan met het abstractieniveau 'globaal' voor kader- en voor toedelingsmaatregelen. Voor zeer kapitaalintensieve maatregelen of voor maatregelen die belangrijke gevolgen hebben voor andere deelbelangen, kan het soms aantrekkelijk zijn al een voorlopige kostenraming op basis van vuistregels op te stellen, of de gevolgen te bepalen met de methode HELP.

In die gevallen is het abstractieniveau 'concreet' van toepassing.

S c h e t s o n t w e r p : In het stadium van het schetsontwerp is tenminste het abstractieniveau 'concreet' vereist voor zowel kader- als toedelingsmaatregelen, omdat alleen dan voldoende kan worden doordacht welke kosten en gevolgen de voorgestelde maatregelen zullen hebben; alle knelpunten kunnen worden gesignaleerd. Het toepassen van de methode HELP op de schetsontwerpalternatieven is mogelijk, zij het met behulp van vuistregels.

De gegeven aanduiding van het abstractieniveau 'concreet', namelijk aard en mate van ingrijpen en plaatsaanduidingen van de maatregelen, kan beschouwd worden als een uitwerking van de richtlijnen voor het schetsontwerp. Deze schrijven schetsmatig aangegeven inrichtingsalternatieven voor.

Gesteld is dat voor de onderbouwing van het schetsontwerp het abstractieniveau 'concreet' vereist is. Dit betekent evenwel niet, dat het schetsontwerp ook concreet dient te worden gepresenteerd. Om te voorkomen dat in een te vroeg stadium van de voorbereiding over detailkwesties wordt gediscussieerd zal in het algemeen een globale presentatie van de schetsontwerpalternatieven gewenst zijn. Dit geldt in zeer sterke mate voor de toedelingsmaatregelen.

V o o r o n t w e r p : Het voorontwerp dient exact te worden onderbouwd en gepresenteerd voor wat betreft de kadermaatregelen. Bij de voorontwerpalternatieven horen exacte begrotingen, terwijl voor de inspraak een zo nauwkeurig mogelijke plaatsaanduiding van de maatregelen is gewenst. Voor de toedelingsmaatregelen is het niveau 'concreet' voldoende voor de onderbouwing, de presentatie kan zonodig globaal plaatsvinden.

In tabel 4 wordt het bovenstaande nog eens samengevat.

Tabel 4 Abstractieniveaus van kader- en toedelingsmaatregelen, ten behoeve van de onderbouwing en presentatie van deeladviezen, schetsontwerp en voorontwerp

	Kadermaatregelen		Toedelingsmaatregelen	
	onderbouwing	presentatie	onderbouwing	presentatie
deeladviezen	globaal - concreet	globaal	globaal - concreet	globaal
schetsontwerp	concreet	globaal - concreet	concreet	globaal - concreet
voorontwerp	exact	exact	concreet	globaal- concreet

5.2. Vergelijking met de praktijk

Uit de enquête onder onderzoekingenieurs, vraag 8 (zie deelnota 12), kan een indruk worden verkregen van het abstractieniveau van het schetsontwerp voor de 26 onderzochte projecten. Hiertoe dienen eerst de indicatoren van de enquêtevraag te worden getransformeerd naar de categorieën 'globaal', 'concreet' en 'exact', zoals hiervoor gedefinieerd.

In bijlage 1 is in tabelvorm aangegeven hoe deze transformatie is gebeurd. In tabel 5 zijn de getransformeerde indicaties van het abstractieniveau van het schetsontwerp in de 26 projecten samengevat. Onderscheiden worden de categorieën 'globaler dan globaal', 'globaal', 'concreet' en 'exact'. Uit tabel 5 kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

Bij de kadermaatregelen komen alle vier onderscheiden abstractieniveaus in substantiële mate voor (14 - 26 - 12 - 20). Niettemin geldt, dat de aangegeven abstractieniveaus (concreet, indien gewenst globaal te presenteren) de overhand hebben (38 van in totaal 72 indicaties).

Bij de toedelingsmaatregelen overweegt het aanbevolen niveau 'globaal' (56 van de 75 indicaties).

Per project bezien blijkt dat veelal geen sprake is van een consistent abstractieniveau. Echter ook hier is de situatie bij de toedelingsmaatregelen relatief gunstig.

Voorts blijken tussen de provincies duidelijke verschillen te bestaan.

De Friese, Gelderse, Utrechtse, Zuid-Hollandse en Limburgse projecten zijn overwegend globaal;

de Groningse, Noord-Hollandse en Noord-Brabantse projecten vertonen een mengeling van globaal en concreet;

de Overijsselse en Zeeuwse projecten zijn overwegend exact.

Per maatregel bezien valt vooral de grote globaliteit op, waarmee de peilverlaging wordt aangegeven.

Voor de variaties in abstractieniveau binnen één project kunnen de volgende verklaringen worden gegeven:

- Een schetsontwerp moet in principe concreet onderbouwd zijn. Maar in sommige gevallen is, om polarisatie te vermijden, een meer globale presentatie gewenst. Als die onderdelen waarbij geen polarisatie verwacht wordt dan concreet worden gepresenteerd, ontstaan verschillende abstractieniveaus bij één schetsontwerp. Aldus geïnterpreteerd is deze praktijk niet in strijd met de aangegeven abstractieniveaus voor het schetsontwerp.

Tabel 5. Overzicht van het abstractieniveau van een aantal maatregelen in de schetsontwerpen van de 26 projecten die bij het onderzoek waren betrokken

		Kader - maatregelen								Toedelings - maatregelen																									
		Peilverlaging				Relatienotagebieden				Structuur-bepalende landschaps-elementen				Totaal				Boerderij-verplaatsing		Kavel-inrichting		Recreatie-elementen		Totaal											
Provincie	Projecten	N	Gg	G	C	E	N	Gg	G	C	E	G	E	N	Gg	G	C	E	N	G	C	G	C	N	G	E	N	G	C	E					
Groningen	Sauwerd			X					X			X				1		2	X			X			X			X				1	1	1	
Friesland	Terschelling	X							X			X	X	1				2	X			X			X			X						3	
	Kollumerland	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						3			
	Wonseradeel - Zuid	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						3			
	Wymbritseradeel	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						3			
	Echteer en Grote Veenpolder	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						3			
Overijssel	Den Ham			X					X			X	X					3	X			X			X			X				1	1	1	
	Marshoek - Hoonhorst			X					X			X	X					3	X			X			X			X				1	1	1	
Gelderland	Laren	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						3			
	Winterswijk-West			X					X			X	X			1		2	X			X			X			X						3	
	Brummen - Voorst	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						2	1		
Utrecht	Schalkwijk	X							X			X	X					3	X			X			X			X						2	1
	Eemland	X							X			X	X			2		1	X			X			X			X						2	1
Noord-Holland	Schagerkogge	X							X			X	X	2		1	X			X			X			X						2	1		
	Limmen - Heilo			X					X			X	X			1		2	X			X			X			X						2	1
Zuid-Holland	Driebruggen			X					X			X	X			1		2	X			X			X			X						3	
Zeeland	Wolphaartsdijk			X					X			X	X					3	X			X			X			X				1		1	1
	Yerseke - Moer			X					X			X	X			1		2	X			X			X			X						2	1
Noord-Brabant	Haagsche Beemden Oost	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						1	2		
	Etten-Leur Rucphen			X					X			X	X			2		1	X			X			X			X						1	2
	Alphen en Riel	X							X			X	X			1		2	X			X			X			X						2	1
	Zundert			X					X			X	X			1	1	1	X			X			X			X						3	
Limburg	Velden	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						2	1		
	Beesel - Swalmen	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						2	1		
	Melderslo	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						2	1		
	Land van Thorn	X							X			X	X	1	1	1	X			X			X			X						2	1		
	Totaal	1	13	4	3	5	5	1	1	9	10	21	5	6	14	26	12	20	1	16	9	20	6	2	20	4	3	56	15	4					

- In de aanpak van de voorbereiding worden soms knelpunten vooruit geschoven. Bij een concrete uitwerking van bijvoorbeeld peilverlaging, boerderijverplaatsing en natuurwensen, zullen eventueel aanwezige knelpunten zeker naar voren komen. Uit de enquête onder onderzoekingenieurs (zie deelnota 12) vraag 12 'Omvat de werkwijze alle bekende knelpunten?', blijkt dat in 5 van de 18 projecten voor welke vraag 12 is beantwoord, niet alle bekende knelpunten zijn uitgewerkt.
- Een verklaring voor de relatief concrete uitwerking van landbouwkundige maatregelen in een aantal projecten met name peilverlaging) kan zijn dat bij het samenstellen van het schetsontwerp is uitgegaan van een zeer concreet landbouwstructuuradvies. Naar de mening van de auteurs is dit in strijd met de opzet van het voorbereidingsproces volgens de huidige richtlijnen.

Geconcludeerd kan worden, dat de door auteurs aangegeven abstractieniveaus in de schetsontwerppraktijk (nog) niet steeds consistent voorkomen. Uitgaande van bovenstaande verklaringen is dit voor een deel terug te voeren op een nog onvoldoende doordachte methodische opzet van de voorbereiding.

- x Aanbevolen wordt derhalve om te trachten de aangegeven abstractieniveaus aan te houden, dit in samenhang met de methode voor het ontwikkelen van landinrichtingsalternatieven (zie deelnota 11).

6. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Eénfactoralternatieven tenderen in de praktijk naar integrale alternatieven. De nuttige functie van éénfactoralternatieven, te weten het verwerven van inzicht in de kosten en effecten van inrichtingsmaatregelen afzonderlijk, kan ook vervuld worden door voor verschillende maatregelen - sec een raming van kosten en effecten te maken (de zogenaamde maatregelenanalyses zie ook deelnota 11).

Met behulp van alternatieven wordt in de landinrichtingsvoorbereiding naar één plan toegewerkt in een proces van evaluerend ontwerpen. Hierdoor is een grondige verkenning van keuzemogelijkheden mogelijk, die bovendien bespreekbaar worden.

- x Het werken met alternatieven dient daarom verder te worden bevorderd. Door de betekenis van deze werkwijze duidelijk te maken, vooral aan voorbereidingscommissies, en het geven van methodische handreikingen, kan het belang van alternatieven in de voorbereiding worden vergroot

- x Toetsingscriteria dienen een rol te spelen bij het genereren en selecteren van varianten en alternatieven. Dwingend voorgeschreven toetsingscriteria voor varianten en alternatieven zijn: realiteitscriterium, doelrealisatiecriterium, differentiatiecriterium, bandbreedtecriterium en structuurcriterium. Aanbevolen toetsingscriteria ten dienste van varianten zijn: consequentiecriterium en deelgebiedencriterium.
- x Voor de beschrijving van een landinrichtingsplan dient minstens de gewenste situatie in termen van de inrichtingsfactoren en de maatregelen te worden beschreven.

Voor landinrichtingsplannen zijn drie abstractieniveaus onderscheiden: globaal, concreet en exact. Bij de toepassing van deze abstractieniveaus dient onderscheid te worden gemaakt in kadermaatregelen (lokatie wordt in het stemmingsplan exact aangegeven) en toedelingsmaatregelen (lokatie wordt eerst bij het plan van toedeling exact aangegeven).

Voor de onderbouwing en presentatie in de diverse planstadia worden de volgende abstractieniveaus aangegeven:

- deeladviezen: onderbouwing globaal-concreet, presentatie globaal;
- schetsontwerp: onderbouwing concreet, presentatie globaal-concreet;
- voorontwerp: voor de kadermaatregelen een exacte onderbouwing en presentatie; voor de toedelingsmaatregelen: onderbouwing concreet, presentatie globaal-concreet (als bij het schetsontwerp)

De aangegeven abstractieniveaus komen in de schetsontwerp-praktijk (nog) niet steeds consistent voor.

- x Aanbevolen wordt te trachten de aangegeven abstractieniveaus aan te houden dit in samenhang met de methode voor het ontwikkelen van landinrichtingsalternatieven (zie deelnota 11).

BRONNEN

Enquête onder onderzoekingenieurs betreffende 28 projecten (zie deelnota 12)

Gesprekken met onderzoekingenieurs, districtsingenieurs en specialisten

Notities (zie bijlage 2), met name:

notitie nr. 15 Rapportering. Voorbereiding ruilverkaveling, 1976

29 De uitwerking van de procedure en inhoud van het schetsontwerp, 1979

36 Voorbereiding van landinrichtingsplannen met behulp van systematische evaluatie van alternatieven, 1981

42 Alternatieven in schetsontwerp en voorontwerp, 1981

Transformatie van de indicatoren voor het abstractieniveau
 volgens de enquête naar de aanduiding van het abstractie-
 niveau zoals behandeld in deze nota

		Indicatoren enquête	Aanduiding abstractie- niveau	
Kader- maatregelen	Peilverlaging	peilverlaging wordt genoemd	globaler dan globaal	
		peilverlaging wordt aange- duid in cm	globaal	
		zeer globaal peilenplan (kaart)	concreet	
		peilenplan	exact	
	Relatienotagebieden	aanduiding oppervlakte be- heers- en reservaatgebied samen		globaler dan globaal
		aanduiding lokatie beheers- en reservaatgebied samen		concreet
		aanduiding oppervlakte be- heersgebied		globaal
		aanduiding lokatie beheers- gebied		exact
		aanduiding oppervlakte re- servaatgebied		globaal
		aanduiding lokatie reser- vaatsgebied		exact
	Structuurbepalende landschapselementen	verbaal		globaal
		schetsmatig, in stroken		globaal
		exact		exact
	Toedelings- maatregelen	Boerderijverplaatsing	aanduiding aantal	globaal
			aanduiding aantal, lokatie in stroken	globaal
aanduiding aantal, meer ex- acte plaatsaanduiding			concreet	
Kavelinrichting		naar aard en/of niveau niet gelokaliseerd		globaal
		naar aard en/of niveau wel gelokaliseerd		concreet
Recreatie-elementen		verbaal		globaal
		schetsmatig, in stroken		globaal
		exact		exact

BIJLAGE 2. Lijst van gebruikte notities

1. Rapport op basis waarvan krachtens artikel 32, tweede lid van de Ruilverkavelingswet, aan Gedeputeerde Staten advies zal worden uitgebracht omtrent aanvragen tot ruilverkaveling, handleiding. Cultuurtechnische Dienst, 1970.
2. De rapportage over de voorbereiding van ruilverkavelingen, concept. Cultuurtechnische Dienst, Commissie ad hoc Voorbereiding en Uitvoering Ruilverkavelingen, 1973.
3. Voorlopige richtlijn inzake inspraak en publieke discussie bij de voorbereiding van ruilverkavelingsplannen, neerslag van overleg in de Centrale Cultuurtechnische Commissie. Cultuurtechnische Dienst, 1974.
4. Nota inzake de behartiging van natuurwetenschappelijke en landschappelijke facetten bij de voorbereiding van ruilverkavelingen, t.b.v. HID-vergadering van november 1974. Cultuurtechnische Dienst, 1974.
5. Discussienota methodiek voorbereiding ruilverkavelingen, ir. G.A. Oosterbaan. Cultuurtechnische Dienst, 6 maart 1975.
6. Discussienota opzet rapportering voorbereiding ruilverkaveling, ir. A.J.A.M. Segers. Cultuurtechnische Dienst, 19 maart 1975.
7. Discussienota rapportering voorbereiding ruilverkaveling, ir. A.J.A.M. Segers & ir. L.A.M. van Perlo. Cultuurtechnische Dienst, 28 mei 1975.
8. Interim-notitie bij de nota inspraak en publieke discussie bij de voorbereiding van ruilverkaveling d.d. januari 1974. Centrale Cultuurtechnische Commissie, juni 1975.
9. Nota voor het Convenantsoverleg betreffende de NWC-advisering in relatie tot de ruilverkavelingsvoorbereiding met inachtneming van de meest gewenste inspraakprocedure, ir. J.M. Koopman. Cultuurtechnische Dienst, 27 augustus 1975.
10. Rapportering voorbereiding ruilverkaveling, t.b.v. de directievergadering, ir. G.A. Oosterbaan. Cultuurtechnische Dienst, 8 oktober 1975.
11. Rapportering voorbereiding ruilverkaveling, t.b.v. coördinatie overleg, convenantsoverleg en stafoverleg CRM-SBB-CD. Cultuurtechnische Dienst, januari 1976.
12. Rapportering voorbereiding ruilverkaveling, concept. Cultuurtechnische Dienst, februari 1976.
13. Rapportering voorbereiding ruilverkavelingen; fase tussen plaatsing op het volgordeschema en het opstellen van het schetsontwerp, concept, ir. L.A.M. van Perlo, Staatsbosbeheer, 25 maart 1976.
14. Voorlopige opzet van een doelstellingennota, discussienota. Staatsbosbeheer, 1976.
15. Rapportering voorbereiding ruilverkaveling, handleiding, t.b.v. HID-vergadering van mei 1976. Cultuurtechnische Dienst, april 1976.
16. Rapportering voorbereiding ruilverkaveling, discussienota wensenprogramma landbouw, t.b.v. OI-vergadering van november 1976, ir. A.J.A.M. Segers. Cultuurtechnische Dienst, 10 juni 1976.
17. Rapportering voorbereiding ruilverkaveling, advies landschapsbouw, t.b.v. OI-vergadering van februari 1977. Cultuurtechnische Dienst, 1976.
18. Deelnota landbouwwensen voor de ruilverkaveling Sauwerd, inhoudsopgave van het eerste landbouwstructuuradvies. Cultuurtechnische Dienst, provinciale directie Groningen, januari 1977.
19. Discussienota kaarten bij het landbouwstructuuradvies, t.b.v. OI-vergadering van mei 1977, dra. W. Hoogendoorn & ir. J.J. Smit. Cultuurtechnische Dienst, 20 april 1977.
20. Opdrachtverlening in de eerste fase van de voorbereiding, afdeling Landinrichting van de Cultuurtechnische Dienst, t.b.v. OI-vergadering van oktober 1977. Cultuurtechnische Dienst, 28 september 1977.
21. Richtlijn voor opzet en inhoud van het Advies Landschapsbouw, t.b.v. HID's en LB's. Inspecteur Landschapsbouw, Staatsbosbeheer, 18 januari 1978.
22. Het recreatie-advies, concept-notitie. Cultuurtechnische Dienst, circa 1978.
23. Te volgen procedure rond het landbouwstructuuradvies, circulaire aan de HID's Bedrijfsontwikkeling en Lagrobo, Dr. ir. M.P.M. Vos & ir. J.M. Koopman. Directie Bedrijfsstructurele Aangelegenheden & Landinrichtingsdienst, 9 mei 1978.
24. Te volgen procedure rond het landbouwstructuuradvies, concept, circulaire aan de HID's Bedrijfsontwikkeling en Lagrobo, Dr. ir. M.P.M. Vos & ir. J.M. Koopman. Directie Bedrijfsstructurele Aangelegenheden & Landinrichtingsdienst, 15 november 1978.
25. Verslag van de OI-vergadering van april 1979. Landinrichtingsdienst, 6 april 1979.

26. Relatieschema sectoradviezen, Inspectie Werken & Inspectie Onderzoek. Landinrichtingsdienst, mei 1979.
27. Analyse van proceduretijden van ruilverkavelingen in voorbereiding, Ing. B. Bilderbeek. Landinrichtingsdienst, 23 augustus 1979.
28. Feitelijke voorbereidingsduur van ruilverkavelingen, ir A. van den Brink. Landinrichtingsdienst, 23 november 1979.
29. De uitwerking van de procedure en inhoud van het schetsontwerp, Inspectie Werken & Inspectie Onderzoek, t.b.v. de DI-vergadering van september 1980. Landinrichtingsdienst 1980.
30. Planning NWC-adviezen en het instellen van een overleggroep. Coördinatiegroep natuurwetenschappelijk onderzoek. Landinrichtingsdienst, 3 maart 1980.
31. Schetsontwerp in Voorbereidingscommissie, discussienotitie t.b.v. de OI-vergadering van februari 1981. Landinrichtingsdienst, provinciale directie Friesland, oktober 1980.
32. Aanwezige en gewenste informatie, voorafgaand aan het uitbrengen van een rapport ex artikel 32, t.b.v. de OI-vergadering van februari 1981, Ing. A. Groeneboom. Landinrichtingsdienst, oktober 1980.
33. Het plaatsen van een gebied op het voorbereidingschema, t.b.v. de OI-vergadering van februari 1981, ir. J.M. Kestra. Landinrichtingsdienst, 15 oktober 1980.
34. Vastlegging afspraken ambtelijk overleg aangaande inpassing MER in de besluitvorming van de landinrichtingswet (brief van Directie Juridische en Bedrijfsorganisatorische zaken aan Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne d.d. 4 december 1980).
35. Mededelingen OI-vergadering van februari 1981. Landinrichtingsdienst, 13 februari 1981.
36. Voorbereiding van landinrichtingsplannen met behulp van systematische evaluatie van alternatieven, t.b.v. de OI-vergadering (ter kennisname). Landinrichtingsdienst, 23 februari 1981.
37. Enkele notities met betrekking tot het urgentieonderzoek voorbereidingschema 1981, Afdeling Landinrichting & Afdeling Landbouw-economische Onderzoek. Landinrichtingsdienst 27 februari 1981
38. Interimnota van de subcommissie invoering evaluatiesysteem van de CCC, tweede versie. Landinrichtingsdienst, 27 maart 1981.
39. Voortgang evaluaties, t.b.v. OI-vergadering van april 1981. Landinrichtingsdienst, 31 maart 1981.
40. Wegenstructuurnota: verkenning van de wenselijkheid, opzet en toepassingsmogelijkheden, Afdeling Wegen en Verkeer, D. Regterschot. Landinrichtingsdienst, maart 1981.
41. Mededelingen OI-vergadering van mei 1981. Landinrichtingsdienst, 8 mei 1981.
42. Alternatieven in schetsontwerp en voorontwerp, Subcommissie invoering evaluatiesysteem van de CCC. Landinrichtingsdienst, 9 oktober 1981.
43. Voorbereidingschema voor landinrichtingsprojecten 1982, circulaire aan de hoofden Landinrichtingsdienst via de HID's. Inspecteur Werken, Landinrichtingsdienst, 16 oktober 1981.